

УДК 37.01

ПОНЯТТЯ ДУХОВНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ О.Ф. МУЗИЧЕНКА

М.Д. Прищак,
Вінницький національний технічний університет (м. Вінниця)

Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття) (1994) базовим методологічним принципом реформування освіти визначає “забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості”[1]. Даний підхід є характерним також для Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти (1996), Закону України “Про освіту” (1996), Закону України “Про вищу освіту” (2002), Постанови загальних зборів АПН України “Теорія і практика духовно-морального виховання дітей та молоді” (2005) та інших документів.

Це ставить на порядок денний необхідність дискурсу щодо сутності та змісту поняття “духовність”, який і відбувається сьогодні у філософській, психологічній та педагогічній думці України. Важливим його чинником може бути історико-педагогічне дослідження проблеми, зокрема творчої спадщини відомих вітчизняних педагогів початку ХХ століття. Значний доробок у питанні буттєвої та категоріальної ідентифікації духовності належить О.Музиченку.

Відзначаючи важливе значення “*області духовної*” у житті суспільства, О.Музиченко починає її визначення з постановки питання, від чого залежить багатство не окремих осіб, а цілого народу? Дехто думає, підкреслює педагог, що багатим потрібно вважати той народ і ті держави, в яких є багато грошей, багато матеріально забезпечених людей. А інші говорять, що про багатство цілого народу не можна судити по тому, скільки в державі грошей. Якщо у народу мало здорових, розумних, діяльних і енергійних робітників, якщо мало здібних, талановитих людей, які люблять свою вітчизну, або як по-іншому говорять, мало духовних сил, то такий народ не можна вважати багатим. Багатство і гроші швидко зникають, якщо в народу мало духовних сил [2.140].

Народне багатство складається на, думку вченого, із двох половин – господарчої і духовної. Під господарчою половиною потрібно розуміти промисловість і торгівлю, а під духовною – *науку, мистецтво, мораль і релігію* народу.

Як бачимо, чинники визначення та формування духовності розглядаються О.Музиченку в контексті формування духовності суспільства. Ними є наука, мистецтво, мораль і релігія.

Подальше дослідження проблеми духовності вчений здійснює через розгляд науки, “яка вчить нас, як розвинути і забезпечити ... область духовну”[2.142]. Цією наукою є *педагогіка*, а її базовим поняттям – *виховання*. Тому розвиток духовної сфери здійснюється через виховання.

“Виховувати, як вважає педагог, – означає впливати головним чином на характер людини. Якщо людина енергійно діє і в діях її є єдність, визначеність і стійкість у вчинках, ... тоді ми кажемо, що у такої людини є характер”[3.161].

Як бачимо, з характером у людини поєднується вміння діяти. Чим енергійніше і самостійніше діє людина, тим сильнішим потрібно назвати її характер. Тому виховати означає “зробити волю сильною і розвиненою”. І школа

знайшла “особливий засіб” розвивати волю. Школа помітила, що у людини є знання, уміння, але діяти, проявляти волю вона не може тому, що в неї немає ніякого інтересу. “Інтерес є тим містком, який веде людину від бажання до дії, тобто до виявлення волі” [3.161].

Узагальнюючи свої думки про *характер, волю і інтерес*, О.Музиченко підкреслює, що “виховувати – означає виробляти характер, а це означає загартовувати волю: цього можна досягти головним чином за допомогою розвитку інтересу в учня”, тому, виходячи з цього, *виховання визначається як розвиток інтересу* [3.161].

Вчений поділяє інтереси на дві категорії: об’єктивні і суб’єктивні. Об’єктивні – це ті, що відносяться до предметів оточуючих людину, а суб’єктивні – ті, що відносяться до самої людини, до її душі. Об’єктивні інтереси бувають *емпіричними і спекулятивними*. Ці інтереси сильніше всього розвинуті у людей, що займаються наукою.

Але людину дуже цікавить і вона сама, її особисті почуття, бажання, смаки, надії, очікування. Якими ж є суб’єктивні інтереси людини?

Кожна людина в житті страждає, потребує допомоги в горі і часто сама допомогти собі не може. Вона відчуває своє безсилля і знаходить втіху у тому, що чекає допомоги від деякої вищої небесної сили (істоти), в яку починає вірити. Вірить вона в неї ще й тому, що бачить у світі багато такого, чого не може собі ніяк пояснити. Вірячи у вищу істоту, людина хоче дізнатися, що це за істота, як її пізнати, як до неї відноситися, як отримати від неї допомогу. “Інтерес людини до такої істоти, яка дуже високо, яка дуже свята і могутня, називається *релігійним інтересом*” [3.162].

Людина також дуже цікавиться тим, що їй подобається, що її радує. Деякі речі і люди подобаються їй тому, що здаються красивими. Краса цікавить кожную людину. Хто цікавиться і оцінює все з точки зору краси (естетики), той має *художній інтерес*. Є такі люди які відчувають до інших людей любов, симпатію, співчувають їм і цікавляться ними. Така любов і такий інтерес до окремих людей називається *симпатичним інтересом*. Буває і так, що ми любимо і вважаємо добрими не окремих осіб, а ціле суспільство одразу, всю вітчизну, всю державу або все людство. Тоді таких інтерес називається *соціальним* [3.162].

Завдання школи, на думку О.Музиченка, “наштовхнути дітей в школі на всі інтереси і всі інтереси рівномірно розвивати”. Тоді учень побачить, скільки цікавого взагалі є в світі і тільки після цього він вибере те, до чого у нього лежить душа і є здібності [3.164]. Виховання характеру через розвиток інтересу (волі) є першою ознакою загальної освіти. Друга її ознака полягає в тому, що вона не тільки виховує характер, але й дає освіту. Освіта формує правильний погляд на світ, тобто цілісний світогляд людини. Така людина “буде спокійна духом”, вона “знайде гармонію між собою і світом і в самій собі гармонію створить”. Тому загальна освіта, як вважає вчений, це така освіта, “яка виховує характер людини, збуджуючи всі інтереси рівномірно і дає людині матеріал для вироблення світогляду” [3.166].

Для вирішення задачі виховання характеру і формування світогляду учня велике значення мають предмети які потрібно вивчати в школі. Базовим принципом складання навчального плану є вибір дисциплін, “які розвивали б всі людські інтереси”. Для формування світогляду потрібні предмети, як про природу, так і про людину, що дає можливість учневі “розуміти і знати в першу

чергу природу, її життя і закони, а далі – себе, людину, свої почуття, думки і бажання, і нарешті – відношення людини до природи”[4.173].

Як ми вже зазначали, завдання школи по розвитку “сфери духовної (духовних сил)” О. Музиченко розглядає як виховання характеру людини і вироблення світогляду. Звідси формальними чинниками духовного, як онтологічної сутності людини є характер і світогляд які формуються через інтерес (волю) і є “носіями” науки, мистецтва, моралі, релігії. Наука (істина), мистецтво (краса), мораль (добро) і релігія як фактор трансцендентної надії, віри, визначеності в цьому світі – є ціннісним визначенням характеру і світогляду. Тому *духовність визначається як синтез ціннісних аспектів характеру і світогляду, як дух*, а формування духовності відбуваються через розвиток інтересу (волі), як онтологічного, глибинного, поєднуючого, ціннісного фактору характеру і світогляду. А інтереси – це система рухів спрямованих до істини (науки) через емпіричний і спекулятивний інтерес, до краси через художній інтерес, до добра через симпатичний і соціальний інтереси і до Бога через релігійний інтерес. Тоді “багатосторонній інтерес” (або загальний інтерес) є синтетична “направленість” до духу, ціннісним сенсом якого є істина, краса, добро, Бог.

Тому розвиток “багатостороннього інтересу” і є розвитком духовності, як ціннісного смислу, теологічного принципу “області духовної”, науки, мистецтва, моралі, релігії.

ВИСНОВКИ

Розпочатий нами аналіз поглядів О.Музиченка на проблему духовності засвідчує те, що вони є сьогодні актуальними.

Вчений розглядає питання духовного в контексті соціального, як соціально-духовну область. Не визначаючи саме поняття “духовність”, він аналізує чинники формування духовності суспільства. Ними, на думку педагога, є наука, мистецтво, мораль, релігія.

Особливу увагу О.Музиченко приділяє розгляду проблем педагогіки, як науки яка розвиває духовність. Базовим поняттям педагогіки вчений визначає виховання. Розвиток духовної сфери особистості здійснюється через виховання, а саме виховання характеру і волі. А цього можна досягти через розвиток інтересу. “Теорія інтересу” вченого дає нам можливість усвідомити, як він розумів сутність поняття “духовність”. “Багатосторонній інтерес” або “направленість” на дух, ціннісним смислом якого є істина, добро, краса, Бог є те, що ми можемо визначити як духовність особистості.

Звичайно, в одній статті ми не змогли охопити всі аспекти досліджуваної проблеми. Детального наукового аналізу потребують питання “теорії інтересу”, погляди педагога на проблему виховання характеру та волі, вивчення наукової спадщини педагога радянського періоду.

1. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – К.: Радуга, 1994. – С. 6.
2. Музыченко А.Ф. Что такое педагогика и чему она учит? // Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. – М.: Тип. т-ва И.Д.Сытина. – 1911. – Т.9. – С. 134 – 156.
3. Музыченко А.Ф. Какой должна быть школа? // Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. – М.: Тип. т-ва И.Д. Сытина, 1911. – Т.9. – С. 157 – 171.
4. Музыченко А.Ф. Чему должно учить в общеобразовательной школе? // Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. – М.: Тип. т-ва И.Д. Сытина, 1911. – Т.9. – С. 172 – 180.